

IZZAT SULTON NAZARIYOTCHI OLIM SIFATIDA

*FarDU 4-bosqich talabasi**Inomjonova Sarvinov Akbar qizi*

Annotasiya: Mazkur maqolada Izzat Sultonning nazariyotchi olim sifatidagi ilmiy qarashlari tahlil qilinadi. Unda adabiyotning mohiyati, badiiy obraz, syujet va kompozitsiya, janr hamda uslub masalalari yoritiladi. Shuningdek, olimning adabiy tanqid va metodologiyaga oid fikrlari asosida uning o‘zbek adabiyotshunosligi rivojidadagi o‘rni ochib beriladi. Maqola Izzat Sulton ilmiy merosining bugungi adabiyotshunoslik uchun ahamiyatini asoslashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Izzat Sulton, adabiyot nazariyasi, badiiy obraz, syujet, kompozitsiya, janr, uslub, estetik tafakkur, adabiy tanqid, ijtimoiy ong, badiiy asar, metodologiya.

Abstract: This article examines the theoretical views of Izzat Sulton as a prominent literary scholar. It explores key issues such as the essence of literature, artistic image, plot and composition, genre, and style. The study also highlights his perspectives on literary criticism and methodology, revealing his significant contribution to the development of Uzbek literary studies. The article aims to demonstrate the contemporary relevance of Izzat Sulton’s scholarly legacy.

Keywords: Izzat Sulton, literary theory, artistic image, plot, composition, genre, style, aesthetic thinking, literary criticism, social consciousness, literary work, methodology.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические взгляды Иzzат Султон как выдающегося ученого-литературоведа. Рассматриваются вопросы сущности литературы, художественного образа, сюжета и композиции, жанра и стиля. Также освещаются его взгляды на литературную критику и методологию, раскрывается его вклад в развитие узбекского литературоведения. Цель статьи — показать актуальность научного наследия Иzzата Султона в современном литературоведении.

Ключевые слова: Иzzат Султон, теория литературы, художественный образ, сюжет, композиция, жанр, стиль, эстетическое мышление, литературная критика, общественное сознание, художественное произведение, методология.

Izzat Sulton o‘zbek adabiyotshunosligi tarixida nazariy tafakkurning shakllanishi va rivojlanishida muhim o‘rin tutgan yetuk olimlardan biridir. Uning ilmiy merosi badiiy adabiyotning mohiyati, funksiyasi, tarkibiy unsurlari hamda estetik tabiatini chuqur tahlil qilishga qaratilgani bilan ajralib turadi. Izzat Sulton 1910-yil hozirgi Qirg‘iziston hududiga to‘g‘ri keluvchi O‘sh shahrida tavallud topgan.

Bobosining tashabbusi bilan rus-tuzem maktabida tahsil olgan. "1924-yilda „razvyorstka“ degan soʻz paydo boʻlgan. Bu „razvyorstka“ga koʻra, har bir viloyat falonchadan bolalarni yirik shaharlarga oʻqishga yuborishi lozim edi. Ana shu „razvyorstka“ sabab boʻlib, Izzatulla dastlab Qoʻqonga, soʻngra Toshkentga oʻqishga yuborildi"¹. U yerda tahsilni tamomlagach, koʻp joylarda ham oʻqib ham ishladi. 1939-yilda Oʻzbekiston Fanlar akademiyasining Til va adabiyot institutida oʻz faoliyatini boshladi. Ilmiy faoliyatining koʻp qismini Hazrat Alisher Navoiy hayoti va ijodi boʻyicha izlanishlar tashkil qiladi. Bundan tashqari u oʻzek adabiyoti nazariyasini birinchilardan boʻlib ishlab chiqdi hamda oʻz fikrlarini misollar orqali isbotlab berdi. U oʻzining nazariy bilimlarini bir joyga jamlab darsliklar yozdi. 1939-yilda " Adabiyot nazariyasi" nomi ostida maktablar uchun darsligi nashrdan chiqdi. 1980-yilda esa xuddi shu nom bilan 2 jildli mukammal darsligini nashrga berdi.

Izzat Sulton adabiyotni ijtimoiy ong shakli sifatida talqin etadi. Uning fikricha, adabiyot voqelikni bevosita aks ettirish bilan cheklanmaydi, balki uni badiiy umumlashtirish orqali inson ruhiyati va jamiyat hayotining murakkab qatlamlarini ochib beradi. Olim adabiyotning asosiy vazifasini estetik taʼsir orqali insonni tarbiyalash, uning maʼnaviy dunyosini boyitish deb biladi. Shuningdek, u badiiy asarning ikki tomonlama tabiatini – yaʼni mazmun va shakl birligini alohida taʼkidlaydi. Mazmun – gʻoya va hayotiy materialni ifodalasa, shakl esa uni estetik jihatdan mukammal ifodalash vositasi sifatida qaraladi. Bu ikki unsur oʻzaro uygʻunlashgandagina haqiqiy sanʼat asari yuzaga keladi.

Izzat Sulton nazariy qarashlarida badiiy obraz masalasiga toʻxtalib oʻtadi. U obrazni adabiyotning eng muhim kategoriyasi sifatida baholab, uni voqelikni badiiy idrok etish va qayta yaratish vositasi deb izohlaydi. Olimning taʼkidlashicha, obraz individual va umumiylikning dialektik birligidir: unda konkret hayotiy hodisa bilan birga umumlashtirilgan maʼno mujassam boʻladi. Bundan tashqari, Izzat Sulton obrazning emotsional-taʼsirchanlik xususiyatiga katta eʼtibor qaratadi. Uning fikricha, obraz oʻquvchi qalbida estetik his-tuygʻularni uygʻotishi orqali oʻz vazifasini bajaradi. Shu jihatdan, u obrazni faqat tasvir vositasi emas, balki estetik taʼsir mexanizmi sifatida ham talqin qiladi. Olim badiiy asarning ichki tuzilishini oʻrganishda syujet va kompozitsiya masalalariga alohida eʼtibor qaratadi. Syujetni u voqealar tizimi sifatida, kompozitsiyani esa shu voqealarning badiiy tartibga solinishi deb izohlaydi. Izzat Sultonning fikricha, syujet hayotiy materialni tashkil etsa, kompozitsiya uni estetik shaklga keltiradi. U syujetning dinamik tabiati, konfliktning markaziy oʻrni hamda voqealar rivojining mantiqiy izchilligini muhim mezon sifatida koʻrsatadi. Kompozitsiyada esa ekspozitsiya, tugun, kulminatsiya va yechim kabi elementlarning uygʻunligi asarning badiiy mukammalligini belgilaydi.

Izzat Sulton janr masalasiga ham alohida ilmiy yondashadi. Uning taʼkidlashicha, janr – bu tarixiy shakllangan badiiy model boʻlib, u mazmun va

shaklning muayyan tipdagi uygʻunligini ifodalaydi. Har bir janr oʻziga xos badiiy qonuniyatlarga ega boʻlib, yozuvchi bu qonuniyatlar doirasida ijod qiladi. Uslub masalasida esa olim yozuvchining individual badiiy dunyoqarashi, til va ifoda vositalaridan foydalanish xususiyatlarini asosiy mezon sifatida belgilaydi. Uslub – ijodkor shaxsiyatining badiiy ifodasidir va u asarning oʻziga xosligini taʼminlaydi.

Izzat Sulton adabiy tanqidni adabiyotshunoslikning ajralmas qismi sifatida koʻradi. U tanqidning asosiy vazifasini badiiy asarning estetik qiymatini aniqlash, uning jamiyat hayotidagi oʻrnini belgilash deb tushuntiradi. Olim tanqidda subyektivlikdan qochib, ilmiylik va obyektivlik tamoyillariga amal qilish zarurligini uqtiradi. Metodologik jihatdan u tarixiylik, tizimlilik va tahliliy yondashuvni asosiy prinsiplar sifatida ilgari suradi. Bu yondashuvlar adabiy jarayonni chuqur va har tomonlama oʻrganish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, Izzat Sulton oʻzbek adabiyot nazariyasining rivojlanishida muhim rol oʻynagan yirik nazariyotchi olimdir. Uning badiiy obraz, syujet, kompozitsiya, janr va uslub haqidagi qarashlari bugungi kunda ham ilmiy ahamiyatini saqlab qolgan. Olimning nazariy merosi nafaqat oʻz davri uchun, balki zamonaviy adabiyotshunoslik uchun ham mustahkam ilmiy asos boʻlib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi (maktablar uchun darslik). Toshkent, 1939-yil.
2. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi (ikki jild). Toshkent, Oʻqituvchi nashriyoti, 1980-yil.
3. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. Toshkent, 2005.
4. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent: "Navoiy universiteti", 2018.